

Р.В. ВЕРЕША,
кандидат юридичних наук,
доцент
(Академія адвокатури України)

О.В. КАШПУР,
заступник голови Чернігівського
окружного адміністративного
суду

ВИНА ТА ЇЇ ФОРМИ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ АНГЛІЇ

Ключові слова: вина, форми вини, намір, недбалість, винувате знання, протиправність.

Дослідники історії англійського права притримуються думки, що до XII століття в Англії для настання відповідальності за заподіяння шкоди достатнім було вчинення дій, що викликали її, без врахування будь-якого психічного стану заподіювача, який заслуговує осуду. Однак з часом, під впливом канонічного і римського права суди стали вимагати доказів наявності у обвинуваченого такого, що заслуговує осуду «винуватого стану розуму» (а guilty mind) як складової частини злочину, наявність якого стало обов'язковим елементом злочину за загальним правом і отримало назву *mens rea*. *Mens rea* є технічним терміном, що вживається тоді, коли необхідно вказати на психічний стан, прямо або непрямо виражений у визначенні злочину.

В законах, як правило, для позначення психічного стану, що складає необхідний елемент злочину, використовуються слова «з наміром», «необережно», «незаконно», «з злим наміром», «з злим наміром і незаконно», «умисно», «свідомо», «знаючи і гадаючи», «обманно», «нечесно», «припускаючи», «дозволяючи». Кожна з цих характеристик має визначатись в контек-

сті правової норми, тому інколи однакові слова, що вживаються законодавцем, можуть мати різний зміст. У зв'язку з цим постають питання:

- 1) який зміст вкладається в поняття вини за кримінальним правом Англії?
- 2) які форми вини виділяються в кримінальному праві Англії?
- 3) який конкретний зміст має кожна форма вини?

Зазначені питання в теорії кримінального права досліджували такі вчені, як Н. Голованова, І. Козочкін, Н. Крилова, Р. Кросс, Н. Кузнецова, П. Лейленд, С. Яценко та інші.

Англійське кримінальне законодавство не містить визначення вини і її форм. Немає єдності навіть у переліку форм *mens rea*. У більшості випадків такими вважаються намір, необережність (нерозсудливість), недбалість та винувате знання.

Намір. Хоча в законодавчих актах і судових рішеннях часто говориться про «намір» вчинити злочин, при цьому вони не містять загального або хоча б однотипного його визначення. Однак деякі прецеденти, створені Палатою лордів, свідчать про

спроби з'ясувати, що ж являє собою «намір» на відміну, наприклад, від «мотиву» або «бажання».

Показовим в цьому плані є рішення Палати лордів, винесене в 1985 році по справі Молоуні, який був визнаний Апеляційним судом винуватим в тяжкому вбивстві свого вітчима. Суть справи полягала в наступному. Обвинувачений і його вітчм (обидва перебували в стані сильного алкогольного сп'яніння) заспорили, хто швидше зарядить рушницю і вистрелить. Обвинувачений зарядив рушницю швидше і після слів вітчима, що у нього не вистачить духу вистрелити, не цілячись, натиснув на гачок, в результаті чого вітчима було вбито. При винесенні рішення, яке пізніше було скасовано Палатою лордів, суддя в настанові для того, щоб присяжні могли визначити, чи був у обвинуваченого намір вчинити злочин, запропонував їм керуватись наступним правилом: «людина діє з наміром стосовно наслідків свого добровільного акту: а) коли вона бажає його настання, незалежно від того, передбачає вона вірогідність його настання чи ні; б) коли вона передбачає, що він настане, незалежно від того, бажає вона цього чи ні» [1, 29].

У рішенні Палати лордів зазначалось, що це правило більше не повинно застосовуватись стосовно тяжкого вбивства, тобто злочину, що вимагає спеціального наміру¹. При обвинуваченні в тяжкому вбивстві *mans rea* полягає в намірі вбити або заподіяти тяжку шкоду. Правило, яким керувався суддя, даючи настанову присяжним, означало, що передбачення вірогідності настання смерті або заподіяння тяжких тілесних ушкоджень не є еквівалентом наміру та не свідчить про існування наміру викликати вказані наслідки. Тому, як було вказано в рі-

шенні Палати лордів, судді мають уникати будь-якого ускладненого поняття «наміру».

Загальноприйнято вважати, що цілеспрямованість діяння (незалежно від того, вимагає цього конкретна правова норма чи ні) не потребує особливого доказування, оскільки існує презумпція, згідно з якою неправомірне діяння, що вчинюється осудною і розумною людиною, завжди є актом її волі. Тягар спростування цієї презумпції лежить на обвинуваченому [2, 593].

Таким чином, при визначенні наміру в англійському кримінальному праві на перший план висувається вольовий момент, мета яку ставить перед собою злочинець. Діяння вчинюється з наміром, якщо воно є результатом волі, коли особа очікує настання певних наслідків і бажає цього. Якщо у особи є мета, вона діє умисно. Відсутність такої мети свідчить про те, що особа діє необережно, навіть у тому випадку, коли вірогідність вчинення злочину велика. Фактор умовності наміру (наприклад, коли особа збирається порушити закон при настанні певної події) не виключає кримінальної відповідальності.

Необережність. В багатьох випадках при вчиненні злочину необережність за англійським правом є формою вини, достатньою для настання кримінальної відповідальності. Необережність (нерозсудливість, нерозважливість) часто тлумачиться як ігнорування можливості настання наслідків, яких винуватий не бажає, але допускає, діючи з ризиком, або які зобов'язаний був усвідомлювати і передбачати їх настання. Отже, «необережність» використовується в двох значеннях, які англійські юристи називають суб'єктивним та об'єктивним².

У першому значенні вона означає усвідомлене прийняття невинуватого

¹ В англійській судовій практиці і правовій літературі інколи вживаються терміни «основний намір» (*basic intention*) і «спеціальний намір» (*specific intention*). Вважається, що зі спеціальним наміром вчинюються злочини, для яких важлива «спеціальна» мета дії. У законі в такому випадку вказується, наприклад, що особа підлягає відповідальності за спричинення поранень з метою заподіяння тяжких тілесних ушкоджень.

² Стосовно такого елементу злочину, як «вина», термін «суб'єктивний» означає дійсні стандарти поведінки або психічний стан обвинуваченого, термін «об'єктивний» передбачає оцінку дій обвинуваченого з точки зору стандартів поведінки і психічного стану «розумної людини».

ризик, коли особа діє нерозважливо стосовно наслідку свого умисного акту у тому разі, якщо вона виконує цей акт, розуміючи існування ризику того, що такий наслідок може настати і що за всіх цих обставини нерозумно для неї приймати такий ризик. У другому значенні «необережність» означає прийняття невиправданого ризику, який обвинувачений не усвідомлює, але зобов'язаний був усвідомлювати. У цьому (об'єктивному) значенні «необережність» є еквівалентом недбалості. При цьому мається на увазі здатність до усвідомлення і передбачення не конкретного заподіювача шкоди, а будь-якої звичайної розумної людини. Отже, на думку С. Яценка, для осіб, котрим не під силу було усвідомлення і передбачення настання шкоди, остання інкримінується об'єктивно. Поняття «звичайна розумна людина» в англійському праві чітко не визначено.

Недбалість (Negligence³). Як зарубіжні, так і українські криміналісти відмічають, що поняття недбалості є одним з найменш визначених понять кримінального права Англії. Воно виникло і розвивалось головним чином в судовій практиці стосовно до розуміння суб'єктивної сторони простого вбивства. На думку переважної більшості англійських суддів, недбалість виключає вольовий момент – у особи, що вчинює злочин, відсутнє бажання вчинити протиправне діяння і досягти певного результату.

Оскільки недбалість не виходить із свідомого вибору, більшість англійських криміналістів не вважають її підставою кримінальної відповідальності⁴. У цьому основна відмінність недбалості від наміру, який характеризується перш за все наявністю волі, бажання, спрямованих на досягнення протиправних наслідків. Більші труднощі виникають при розмежуванні недбалості і необережності [3, 72].

³ Цей термін інколи перекладається як «неусвідомлена необережність»

⁴ Однак, в судах Корони біля 5% розглядуваних кримінальних справ пов'язані з недбалістю.

В кримінальному праві Англії загальноновизнано, що особа діє недбало, якщо її поведінка стосовно ризику, який припускається і є прийнятним для розумної людини, знаходиться нижче стандартів, дотримання яких можна очікувати від такої людини з урахуванням існування названого ризику.

Ризик, зрозумілий розумній людині, може стосуватись наслідків поведінки особи або обставин, за наявності яких він виникає.

Обвинувачений проявляє недбалість до наслідків своєї дії або бездіяльності, якщо:

1) розумна людина повинна була передбачати виникнення ризику;

2) обвинувачений або не передбачає ризику і не здійснює дій для того, щоб його уникнути, або передбачаючи ризик, намагається уникнути його чи здійснює дії, які не відповідають стандарту поведінки, яку слід очікувати від розумної людини за таких обставин.

Недбалість стосовно наслідків тягне за собою кримінальну відповідальність в рідкісних випадках. Приклад такої відповідальності можна знайти в Законі про захист від залякування 1997 року (ст. 4(1)), яким встановлена відповідальність за залякування людей під загрозою застосування насильства. В цьому Законі передбачено, що особа, яка своєю поведінкою викликає у іншої людини страх (принаймні два рази) того, що проти неї буде використано насильство, винувата у вчиненні злочину, якщо вона знає або повинна знати, що її поведінка викликає у іншої людини страх в кожному з цих двох випадків.

За загальним правом злочинном, де недбалість стосовно наслідків може потягти за собою кримінальну відповідальність є просте вбивство (нормою загального права передбачено, що недбалість має бути грубою) і public nuisance.⁵

⁵ «Public nuisance» – місдімінор (мени небезпечний злочин) загального права, що передбачає кримінальну відповідальність за дії, пов'язані, наприклад, з заподіянням незручностей оточуючим, створенням перешкод в користуванні, наприклад, суспільними шляхами тощо.

Прийнято вважати, що обвинувачений виявляє недбалість по відношенню до обставин, що пов'язані з його поведінкою, якщо він повинен був усвідомлювати їх існування в тих випадках, коли розумна людина має думати про можливість існування ризику.

При встановленні відповідальності за недбалість стосовно обставин, законодавець в цьому разі у статутах зазначає, що особа може бути визнана винуватою, коли вона мала «розумну причину вважати», «причину передбачати» або «причину підозрювати», що відповідні обставини існують. Наприклад, Закон про державні таємниці 1989 р., передбачає відповідальність особи, яка вступає в володіння одним із певних способів інформацією, що підлягає захисту від розкриття, якщо вона розкриє її без законного повноваження, знаючи або маючи розумну причину думати, що вона (інформація) не підлягає розкриттю відповідно до Закону і що вона (інформація) надійшла в її (особи) розпорядження одним із трьох способів. Відповідно до Закону про вогнепальну зброю 1968 р., злочином буде вважатись продаж будь-якої вогнепальної зброї або амуніції іншій особі, яка, про що обвинувачений знає або має розумну причину думати, перебуває в стані сп'яніння або є душевнохворою.

Винувате знання. В кримінальному праві Англії розрізняють винувате знання трьох ступенів [4, 307].

Винувате знання першого ступеня має місце тоді, коли у особи є дійсне знання щодо обставин в межах яких вона діє, тобто діє щодо цих обставин із наміром.

Другий ступінь винуватого знання характеризується навмисною «сліпотою»: особа усвідомлює, що певні обставини, можливо, існують, і умисно утримується від їх з'ясування. Це різновид суб'єктивної нерозважливості стосовно оточуючих обставин, який часто називають потуранням.

Третій ступінь винуватого знання – це так зване конструктивне знання: особа не знає, але повинна була знати, вона не робить з'ясувань, які розумна і завбачлива

особа зробила б. Конструктивне знання є різновидом недбалості.

В окремих випадках кримінальна відповідальність може виникати не лише при відсутності наміру, але і у випадку вчинення діяння з необережності або недбалості. Мова йде про злочини суворої відповідальності. Хоча вважається, що в переважній більшості випадків суворої відповідальності за злочини виникає в результаті тлумачення, що передається судами окремим статутам, в загальному праві також існує декілька складів злочинів суворої відповідальності. Найбільш відомим з них є *public nuisance*, відповідальності за вчинення якого може підлягати, наприклад, наймач за дії свого працівника. В цьому разі наймач підлягає суворій відповідальності тому, що може бути засуджений навіть, якщо він не підозрював про дії працівника. Під *public nuisance* розуміється будь-яка дія, яка істотним чином впливає на зручності та комфорт певної частини суспільства. Типовими прикладами цього може бути створення перешкод на шляху або шум, що спричиняють значні незручності для людей. Як відмічають окремі вчені, *public nuisance* являє собою злочин особливого роду, відповідальність за який може ґрунтуватись на сукупності дій, жодна з яких сама по собі не є злочином.

Що ж стосується статутних злочинів суворої відповідальності, то вона часто виникає там, де в законах відсутні слова, подібні словам «умисно», «необережно» або «свідомо», що надають суду можливість уточнити форму вини, яку мав на увазі законодавець.

Підводячи підсумок розгляду питань щодо вини та її форм за кримінальним правом Англії слід відмітити:

1) *mans rea* в кримінальному праві Англії характеризується вказівкою на душевний стан, прямо або непрямо відображений у визначенні злочину;

2) хоча законодавець не дає прямого визначення форм *mans rea*, в більшості випадків такими вважаються намір, необереж-

ність (нерозсудливість), недбалість та винувате знання, що мають відповідний зміст;

3) наявність *mens rea*, яка сама по собі не виключає об'єктивного інкримінування, не вимагається при вчиненні ряду необережних злочинів;

4) своєрідним для кримінального права Англії є наявність положень про сувору відповідальність.

На наш погляд, виділення та змістовна характеристика основних рис вини та її форм, а також положень про сувору відповідальність за кримінальним правом Англії, може бути використана і врахована при удосконаленні інституту вини в кримінальному праві України.

Список літератури:

1. *Card, Cross and Jones. Introduction to Criminal Law.* – Landon, 2011. – 264 S.
2. *Вереша Р.В.* Кримінальне право України. Загальна частина: навч. посіб. / Р.В. Вереша. – 2-ге вид. перероб. та доп. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 320 с.
3. *Курс уголовного права. Общая часть. Том 1: Учение о преступлении.* Учебник для вузов / [под ред. Н.Ф. Кузнецовой, И.М. Тяжковой]. – М., 2008. – 624 с.
4. *Уголовное право зарубежных государств. Общая часть* / [под ред. и предисл. И.Д. Козочкина]. – М.: Институт международного права и экономики имени А.С. Грибоедова, 2010. – 576 с.

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена сложным вопросам вины в пределах уголовного права Англии. Авторы рассматривают точки зрения наиболее выдающихся представителей.

SUMMARY

The article is devoted to the problems of the guilty in the criminal law to England. The authors considers the points of view of the most outstanding representatives.

Рекомендовано кафедрой кримінального та адміністративного права

Подано 11.01.2013.